

Витлумачення невтрачених речей

Віталій Табачковський

Реагувати публічно на будь-яку критику власного тексту (чи навіть і не на критику, а на чийсь прихильний його розгляд) – справа не зовсім етична, позаяк межує із накиданням читачеві певної самооцінки, тому три викладені нижче міркування стосуються радше того явища, яке Олег Хома влучно поіменував «розвиненим історико-філософським середовищем».

Таке інтелектуальне середовище тільки-но починає складатися і я до цієї справи долучився зовсім ненароком. Що маю на увазі? Проблема ставлення до нашого недалекого минулого в перші роки незалежної України набула дуже великої гостроти, а для товариства, до якого мені, завдячуючи передусім моєму університетському вчителю Ігореві Бичку, пощастило долучитися десь у 1965 році, вона стала просто доленосною: до «перебудовних» часів ідеологічний істеблішмент тримав нас за «ревізіоністів», а за часів «перебудовних» раптом з'явилися ярлики протилежні («опора тоталітарного режиму» тощо). Саме тому 1995 року ми, молодша генерація тієї когорти українських філософів, яким донедавна дорікали ревізіонізмом, із власної ініціативи започаткували щорічні громадські «Філософсько-антропологічні читання», намагаючись у такий спосіб самовизначитися в сучасному мисленнєвому просторі й сподіваючись, що це намагання не безплідне. Так і сталося, і згодом виник задум об'єднати вступні розділи до десятка тих читань у цілісну книжку.

Отож «У пошуках невтраченого часу» – то не мої історико-філософські зазіхання. Це передовсім *візія живого учасника певних культурних подій*. Претендувати сьогодні на аналітичне осмислення, можливо, трохи зарано – потрібен певний часовий інтервал, аби, як кажуть, «вино встоялося»... Наші нащадки, мабуть, дадуть адекватніші оцінки. А з нині суших кожен має свій життєвий досвід, і досвід мого майже сорокарічного (дуже цікавого для ме-

не) життя у близькому мені філософському середовищі, є такий, яким я описав його у книжці. Розумію, що є люди з інакшим досвідом. Він робить картину нашого недавнього минулого об'ємнішою. І кожна прогресивна зер-

я на с. 49 «Пошуків». Я посилаюся на цей термін Копніна та на його тезу про те, що, розробляючи теорію людини, марксист не можуть зігнорувати питання, котрі підважив екзистенціалізм, а вивчаючи пізнавальну діяльність, не-

Доктор Фауст і Мефістофель (німецька гравюра XVII століття)

нинка того минулого варта не так іронічної критики, як дбайливого «хазяйського» ставлення (нам не дуже то є чим «розкидатися»!).

Хочу також зауважити, що теорію пізнання ми вивчали ще в університеті, зокрема, за «Логікою наукового дослідження» – книжкою київських філософів, виданою у Москві 1965 року. І хоч мої «Пошуки» не є суто історико-філософськими, я трохи розуміюся на тому, що таке «факт», «гіпотеза», «доведення» тощо. Отже, намагався спиратися на факти.

Ось подія, котра стала чи не відправною.

«...Наприкінці шістдесятих років Павло Копнін у Києві, а Мераб Мамардашвілі в Москві порушують питання щодо марксистської філософії як «відкритої теоретичної системи», – пишу

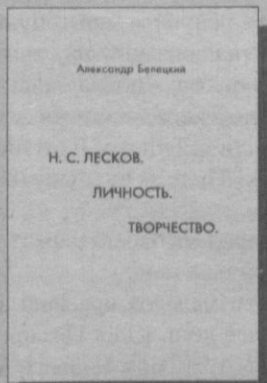
обхідно врахувати досвід сучасного позитивізму¹. Я наголошую також на інтелектуальній збудливості відомої статті Мамардашвілі «Аналіз свідомості в працях К. Маркса»², де фактично обґрунтовано версію автентичного марксизму як такого, що містив у собі інтенції посткласичних теорій, які виникли в західній філософії. Кажу я і про конкретного адресата наведених тез: «Для нас, молодшого покоління шістдесятиків, згадана подія була подихом свіжого повітря, що давало насагу і тоді, і в подальші застіяні роки» [«У пошуках...», с. 49]. Невже тут є «конструювання» того, чого не існувало?

¹ Див.: П. В. Копнін. В. И. Ленин и материалистическая диалектика. – Київ, 1969, с. 301.

² Вопросы философии, 1968, №6.

Те саме стосується мого твердження, що вузловим концептом, який уможливив світоглядно-антропологічну переорієнтацію української філософії, започатковану в 60-х роках, став феноменологічний концепт *практично-духовного освоєння світу людиною* [див. с. 75–76, 148, 252–253 та інші]. Цей концепт дозволяв зреабілітувати вкрай важливе для розуміння творчої природи людської самосвідомості поняття «символічних форм світосприймання» [с. 75]. Окреслена феноменологізація вітчизняних антропологічних розмірковувань уможливила *відхід од жорстко відображувальних уявлень про людську свідомість* (до речі – не тільки в українських «червоних екзистенціалістів», але й у «червоних позитивістів») та *від утилітаристських уявлень про людську діяльність, практику*. Наслідком же стало небажане для традиційного радянського марксизму *умасштаблення людського світу* (він поставав передусім як *світ культури*). Тим самим започатковувалася зовсім нова інтерпретація низки традиційних філософських категорій: «буття» еволюціонує в «життя» та в «життєвий світ особистості», «практика» еволюціонує у «діяльність» і «культуру», а ті поєднуються у понятті «досвід» – а в тому, що його речник Вадим Іванов вкладав у нього феноменологічний зміст, від самого початку запровадження цього поняття не сумнівався жоден творчо мислячий філософ.

Ось таким я бачу фактографічний бік своїх роздумів щодо «невтраченого часу». Добре, що книжки, які містять наведені й подібні їм інтелектуальні набутки, широко представлені у бібліотеках і кожен може звертатися до них, осмислюючи минуле. Я радий би тільки зважати на докорінну відмінність між сьогоднішньою інтелектуальною вседозволеністю – та надміром учорашніх ідеологічних обмежень і заборон, які спонукали й численні спроби знайти хоч якесь пояснення наявному станові речей (передусім – як «передісторично-минулому»), і численні «громовідводи», й «Езопову мову» тощо. □

Александр Белецкий
Н. С. Лесков
Личность
Творчество

Київ–Сімферополь, 2003

Талановита, нетривіальна змістом, елегантна стилем викладу, книжка про Ніколая Лескова належить до найкращих історико-літературних праць Олександра Білецького, хоча досі й фахівці, й

ширші кола філологів знали про неї переважно з других рук: із оглядової статті його учениці Маргарити Габель, надрукованої 1977 року в «Літературном наследстве». Лише фрагмент цієї розвідки було опубліковано 1966 року під редакційним заголовком «Рассказы и очерки Н. С. Лескова» у четвертому томі «Зібрання праць» Білецького у п'яти томах. Наприкінці 1980-х років книжку було підготовано до друку в повному обсязі у складі чотиритомового зібрання неопублікованих і незібраних праць Білецького, над яким працював академічний Інститут літератури, проте через брак коштів це видання не було здійснено, а розвідка про Лескова побачила світ коштом Кримського центру гуманітарних студій оце тепер – рівно через 80 років після її написання.

Вона належить до раннього, найпліднішого періоду біографії Білецького, коли науковець іще не був обтяжений усіма тими офіційними регаліями та посадами, які згодом, у 1930-ті – 1950-ті роки, змушували

його виступати із псевдонауковими працями на кшталт монографії «К. Маркс, Ф. Енгельс і питання літератури» або горезвісної брошури «Значення праці Й. В. Сталіна "Марксизм і питання мовознавства" для радянського літературознавства». Розвідка складається з трьох розділів, присвячених відповідно особі Лескова у зв'язку з його суспільним середовищем, власне письменницькій творчості (романам, романним хронікам, оповіданням і нарисам) та її місцю в історії російського письменства. Звичайно, після 1923 року вивчення доробку Лескова просунулося далеко вперед і з цієї перспективи багато тверджень праці Білецького втратили новизну, а її фактична основа – колишню повноту. Проте публікація книжки видається доцільною як з огляду на наявні в ній окремі свіжі інтерпретації й акценти, так і для того, щоб робота українського науковця посіла, нехай *post factum*, належне їй місце в історії дослідження російської літератури XIX століття.

Україні вихід книжки має нагадати про добрі традиції старої української русистики XIX – першої третини XX століття, за останні 70 років майже повністю втрачені. Поза сумнівом, перевидання (а тим паче першопублікація) таких класичних праць, як ця, стимулюватиме розвиток славістики в сучасній Україні набагато ефективніше, ніж видання дилетантських збірників наукових праць, провінційних (дарма що випущених у Києві, Харкові чи Одесі) монографій і пропагандистського мотлоху з недвозначним політичним підтекстом.

Рукопис Білецького підготувала до друку і прокоментувала Альбіна Шацька. Загальна редакція та короткий вступ належать вихованці Білецького св. п. Тетяні Маєвській; на жаль, дослідниця так і не побачила довгоочікуваного видання: напередодні презентації книжки в Сімферополі її було вбито.

Степан Захаркін